
Ірина РУДЕНКО

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

КРИТИЧНІ АСПЕКТИ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ МІХАЛА ГРАБОВСЬКОГО (ЛИСТИ ДО БОГДАНА ЗАЛЕСЬКОГО)

Розвідка присвячена дослідженню змісту листів М. Грабовського до Б. Залеського, їх основній тематиці та спрямуванню. Листи – автентичний матеріал, який допомагає висвітлити невивчені сторінки з життя та творчості літератора. В усіх своїх листах М. Грабовський дуже високо цінував дружбу з Б. Залеським, його поезії, якнайтепліше відгукувався про їхні зустрічі та наділяв друга найкращими людськими рисами. Багато також рецензій та критичних заміток, яких М. Грабовський у силу тих чи інших обставин не зміг надрукувати в часописах. Листи М. Грабовського свідчать про те, що адресат не відписував йому жодного разу.

Ключові слова: епістолярна спадщина, песимістичний характер, вибуховий темперамент, літературні погляди.

This article deals with the problem of letters of M. Grabovskij to B. Zaleskij, their main themes and direction. Letters are original documents, that helps us to investigate private life and creations of literary critic. In the all his letters M. Grabovskij valued friendship and poetry of B. Zaleskij. There are a lot of critic works, that couldn't be printed because of come conditions. Correspondence of M. Grabovskij shows us that B. Zaleskij didn't write him at all.

Key words: epistolary inheritance, pessimistic nature, explosive temperament, literary views.

Artykuł poświęcony jest analizie treści listów M. Grabowskiego do B. Zaleskiego, podjętej w nich tematyce i ukierunkowaniu. Listy są materiałem autentycznym, który pomaga wysświetlić niezbadane strony życia i twórczości literata. We wszystkich swych listach M. Grabowski bardzo wysoko oceniał przyjaźń z B. Zaleskim i jego poezję, zamieścił także sporo myśli krytycznych, które nie były opublikowane w periodykach. Listy M. Grabowskiego świadczą o tym, że B. Zaleski w ogóle mu nie odpisywał.

Słowa kluczowe: dziedzictwo epistolarne, charakter pesymistyczny, temperament wybuchowy, poglądy literackie.

Відомий польський письменник, літературознавець, критик, громадський діяч XIX ст. Міхал Грабовський, як відомо, листувався з такими активними діячами польської культури, як Б. Залеський, К. Підвисоцький, О. Тишинський, Ю. Крашевський, Г. Головінський, І. Головінський, Г. Олізар, О. Гроза, О. Пшездецький, К. Завадський, А. Янішевський, Г. Жевуський, А. Бельовський, Р. Подберезький, К. Міцовський, К. Буйницький і т.д. Це були переважно письменники, публіцисти, перекладачі, що здійснювали вагомий внесок у розвиток польської культури. Епістолярна спадщина, яка становить значну частину творчого доробку М. Грабовського, допомагає

глибше й точніше вивчити погляди та ідеї митця, оскільки складається з відомостей, які з тих чи інших причин не могли бути опублікованими в тогочасних часописах і програмах.

Метою нашої студії є огляд листів М. Грабовського до польського поета, фольклориста, представника так званої «української школи» в польській літературі Ю.-Б. Залеського, в котрих розглядаються важливі питання життя і творчості літератора. Спиратися в нашому дослідженні будемо головним чином на самі листи М. Грабовського до Б.Залеського, яких сьогодні відомо сімнадцять, а також на праці Й. Третяка, спогади С. Гоцинського й М. Грабовського.

Знайомство М. Грабовського з Б. Залеським відбулося 1818 року в Уманському ліцеї, коли першому було 14, а Богданові – 16 років, де вони обидва навчалися і належали до спільного літературного угруповання «ЗА-ГО-ГРА». Крім того, ліцеїстів згуртовувала спільна мета: потяг до художніх творів та любов до красного письменства. Після року перебування в Умані М.Грабовський перевівся до Одеського ліцею. А коли через кілька років опинився у Варшаві, то знову там зустрів свого давнього знайомого Б. Залеського. Їхні стосунки мали типовий приятельський характер.

Уже перший лист М. Грабовського до Б. Залеського, що дійшов до нас, датовано 17 листопада 1823 р. Він свідчить про їхні тісні стосунки. Адже тут, в епістолі, Грабовський з приємністю згадує перебування в гостях у адресата і навіть просить вислати грошей, не запевняючи при цьому, коли він їх поверне і чи зробить це взагалі. Цей факт зайвий раз стверджує, наскільки близькими й довірливими були їхні взаємини.

Значну частину листування займають розповіді про те, які художні твори доводилося читати Міхалу, а також про погляди на вивчення наукових праць з філософії та літератури. Так, наприклад, у листі від 20 травня 1824 року він згадує про філософську працю Бернардина де Сен П'єра «Дослідження природи», а 20 жовтня того самого року пише про «Балади і романси» С. Вітвіцького. Польський літератор висловлює свої роздуми, що через різні обставини не міг викласти в інших джерелах або якщо не було достатніх підстав оприлюднити ті чи інші свої міркування. Кілька листів автор присвячує критичним роздумам про російську літературу та її митців. Високо поцінював твори О.Пушкіна, «О святом Михаиле Тверском» К. Рилеєва, «Вольное дитя» В. Туманського, згадував про В. Жуковського, М. Гнедича, М. Лобанова, А. Дельвіга, Крилова, Ізмайлова та багатьох інших. Наводив фрагменти Пушкінської «Черкаской песни» у власному перекладі польською мовою. Він писав про згаданих авторів із великою повагою і визнавав, що Польща вже давно не мала подібної плеяди [1, 25].

У листі від 24 лютого 1825 року маємо свідчення того, що через певні причини М. Грабовський не отримував відповіді на свої листи. Епістол Залеського ми не маємо, але й остаточно стверджувати не можемо, що поет взагалі не відписував. Можливо, з певних причин вони просто не доходили до М. Грабовського. У цьому самому документі знаходимо приємний для М. Грабовського випадок, описаний ним самим про те, що, за кілька днів до прочитання Ф. Шиллера, йому вдалося написати кілька рядків елегії на зразок «Сну» Байрона. Власні рядки М. Грабовський процитував у листі, де й виказав своє здивування, оскільки у «Валенштейні» Ф. Шиллера знайшов подібну за змістом думку [1, 14].

Загальний характер кореспонденцій М. Грабовського до Б. Залеського 20-х років XIX ст. має почасти песимістичний характер. У листі від 16 лютого 1825 року він пише Залеському: «Напевно, немає в тебе нікого, хто б смутніше за мене дивився на життя», і продовжує: «Страждання є основою життя» [1, 10]. Відомий лише один лист жартівливого характеру за весь період листування М. Грабовського із Б. Залеським. У листі від 17 лютого 1826 р. автор розповідає про свої відвідини Києва разом з Я. Креховецьким. Автор змальовує як вони з Креховецьким жартома читали «Пояту, дочку Лездейки» Ф. Бернатовича й «Марію» А. Мальчевського. У цій епістолі не знаходимо того песимістичного настрою, яким пронизана більшість його кореспонденцій.

М. Грабовський переймався відсутністю в Польщі часопису, який би нагадував певною мірою художньо-публіцистичний рівень «Московського телеграфу». 13 березня 1828 р. він так охарактеризував згадану газету: «Там не так, як у нашій пресі, зібрання французьких перекладів без смаку, мети й порядку, то газета європейського рівня, з власним духом, зі сталим напрямком... для всіх класів і покликань» [1, 47]. М. Грабовський також згадує про свої плани щодо видавничої діяльності. Разом із колегами-літераторами Я. Креховецьким, С. Гоцинським, Б. Залеським прагнув видавати «Річник літератури і критики». Навіть була складена програма до першого тому цього журналу. Вона засвідчує, що Грабовський мав написати статтю про історію польської літератури від дохристиянських часів до XVIII ст., рецензію на роман Ф. Бернатовича «Поята, дочка Лездейки», а також подати до друку прозову українську повість, назву якої М. Грабовський не зазначає. На жаль, вона так і не вийшла друком, залишившись невідомою [1, 36-37]. Другий том видавці планували присвятити лише історії, причому саме історії України, основним джерелом якої мали стати «История Малой России» Д. Бантиша-Каменського та деякі праці польських науковців. Але часопису так і не судилося побачити світ. Судячи з листів М. Грабовського, це сталося з вини Б. Залеського. Причину його байдужості до видання часопису

М. Грабовський пояснює небажанням плямувати чи поділяти свою щораз міцнішу поетичну славу співпрацею з літераторами, які на той час іще себе не проявили повною мірою [5, 362]. Але він щиро хотів і просив Залеського писати до «Річника», адже газета багато в чому виграла б, маючи серед своїх дописувачів такого відомого й талановитого автора.

Згадує М. Грабовський і про свої слабкі недоліки, зокрема натякає на неприємний інцидент, який із ним стався під час гри в карти. Дещо докладніше це описує інший уманський приятель критика С. Гощинський, як М. Грабовський саме через гру в карти був поранений у голову, але не маємо точніших свідчень про учасників події чи її місце [2, 55]. М. Грабовський дуже любив подібні розваги, що, враховуючи його вибуховий темперамент, не раз спричиняло критичні ситуації.

М. Грабовський певний час хворів на нез'ясовану хворобу, якої дослідник Й. Третяк не називає, а місцеві лікарі не були в змозі її усунути. З цієї причини в травні чи червні 1828 року М. Грабовський разом із С. Гощинським поїхав на лікування до Відня. У серпні того самого року, після вдалого курсу лікування, вони поверталися додому через Краків і Варшаву. Варшава на той час кипіла патріотичним духом. Тут М. Грабовський зустрічався із Залеським, який, попри всі сподівання, поставився до приятеля холодно і стримано. Можливо, однією з причин було приховування Б. Залеським своєї поеми «Русалки», яку він нікому не хотів показувати через пережите й описане в поемі власне нещасливе кохання. Це викликало нарікання з боку М. Грабовського. Вірогідною причиною могла бути й відсутність позитивних вражень у Б. Залеського про «Українські мелодії» М. Грабовського, що вже на той час побачили світ у «Варшавському щоденнику». Давалися взнаки й різні оцінки літераторами «Канівського замку» С. Гощинського. На високий щабель підносив польський критик роман С. Гощинського, а пролог твору, явно симпатизуючи авторові, прирівнював до першої частини «Фауста» Й. Гете: «Яка поезія! Яка мова! Усе позначене рисою генія; із забобон та фольклорних видумок він зробив драматичні сцени. Він не так розуміє чудовість, як віленські та варшавські Одинці, Вітвицькі тощо» [1, 42]. Б. Залеський не так захоплювався згаданим твором, він був дещо іншої думки про нього. Пояснювалося це і небажанням популяризувати твір водночас із поемою «Русалки», які не бажав оприлюднювати до їхнього виходу.

В останньому листі від 19 вересня 1828 р. перед довгою паузою Грабовський пише, що задля заспокоєння повинен повністю відкрити Залеському свої щирі враження від їхньої зустрічі у Варшаві. У цьому самому листі М. Грабовський обіцяє не писати більше до Залеського, допоки той не надішле відповіді. Це була остання відома нам епістола перед листопадним повстанням. Найвірогідніше, листовні стосунки між друзями

були перервані. Можливо, однією з причин стали й розбіжності в поглядах на мету повстання. Ще 1825 року М. Грабовський зазначав, що вони із Б.Залеським поривають свої стосунки безповоротно, і це пояснювалосяплином життєвих проблем.

Весною 1856 року, після тривалої перерви, М. Грабовський відновив листування з Ю.-Б. Залеським. У примітці до цього самого листа знаходимо інформацію, що він був переданий Залеському в Парижі Антонієм Проскурою 20 жовтня 1856 року і був першою спробою відновити старі приятельські стосунки літераторів після двадцятишестирічної перерви в листуванні. У цьому посланні Грабовський писав про дружбу із Залеським, про те, що останній є одним із «тих, кого пам'ять береже найбільше. З тобою, мій дорогий, живу незрівнянно більше, ніж із тими, хто мене оточує» [1, 391]. Також автор листа коротко повідомляв про своє життя, викладав на його сторінках свої погляди. Увесь свій життєвий шлях він трактував як низку подій, що відбулися з Божої волі. Саме вищим силам польський митець був вдячний, що його не зламала ані хвороба, ані велике нещастя, за найкращу дружину та коханих діток, за допомогу в господарстві.

Тут же М. Грабовський зізнався, що він у своїх уявленнях мало чим змінився з того часу, коли востаннє спілкувався зі шкільним приятелем Б. Залеським. Але часто хотів би, аби було інакше. Грабовський також вважав, що повинно існувати кілька правил віри, які, на його думку, мусять послужити своєрідним постулатом для кожного християнина. Він висловлював також оптимістичну впевненість у тому, що все змінюється, окрім кількох життєвих позицій, яким належить залишитися сталими протягом усього життя.

В останньому відомому листі до Б. Залеського автор зазначає, що не сумнівається в приязні та щирій дружбі Богдана [1, 397]. Взагалі дуже тепло і позитивно відгукується про свого приятеля і про його твори, які завжди високо поцінював.

Література

1. Bar Adam. Michała Grabowskiego listy literackie. – Kraków: PAU, 1934. – 450с.
2. Goszczyński S. Podróż mego życia. – Wilno, 1824. – S.50-57.
3. Grabowski M. Wybór pism krytycznych / Red. A.Wąsko. – Kraków: Księgarnia akademicka, 2005. – S. 67-75.
4. Grabowski Tadeusz. Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne. – Kraków: Czas, 1900. – 109 s.
5. Tretiak Józef. Bohdan zaleski. Do upadku powstania listopadowego 1802-1831. Życie i poezja. Karta z dziejów romantyzmu polskiego. – Kraków: NAU, 1911. – S.361-365.
6. Szpotaski St. Korespondencja Michała Grabowskiego. – Kurier Warszawski, 1935, № 3.